

УДК 347.955(477)

Р. М. Міщенко

ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ПІДГОТОВКИ СПРАВИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КАСАЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЇ

Проведена судова реформа в Україні і, зокрема, прийняття Закону України «Про судоустрій та статус судів в Україні» № 2453-VI (2453-17) від 7 липня 2010 р. (далі — Закон) суттєво вплинули на всі види судочинства в Україні, в тому числі і на цивільне судочинство.

Основною метою зазначеної статі є висвітлення змін до діючого цивільно-процесуального законодавства, щодо процедури касаційного провадження в цивільному процесі, пов'язаних з фактом створення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

До недавнього часу функції щодо касаційного перегляду цивільних справ відповідно до «Прикінцевих та перехідних положень» до ЦПК і зміни до Закону України «Про судоустрій України» здійснювала Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України. Прийняття названого Закону не тільки кардинально змінило процедуру касаційного провадження щодо перегляду судових рішень у цивільних справах, але і суттєво вплинуло на подальше функціонування Верховного Суду України, його компетенцію та повноваження.

Відповідно до п. 2 ст. 7 Закону, для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанції і Верховний Суд України, відповідно до положення ст. 14 Закону, учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, встановлених процесуальним законом, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення, а також на перегляд справи Верховним Судом України. Згідно з п. 2 ст. 17 Закону, систему судів загальної юрисдикції складають: місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України.

З метою реалізації права особи на касаційне оскарження рішення у цивільній справі відповідно до п. 2 ст. 31 Закону та ст. 323 ЦПК вперше в історії існування цивільного судочинства в Україні передбачено створення в системі судів загальної юрисдикції Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

У цивільному судочинстві України, як і у судочинстві багатьох інших держав, касаційний перегляд судових рішень є остаточною їх перевіркою з метою забезпечення правильного застосування судами норм матеріального і процесуального права. Правова регламентація касаційного провадження у цивільному судочинстві на сьогоднішній день базується на тому постулаті, що перегляд судових актів, що вступили в законну силу в касаційному порядку є додатковою гарантією законності судового рішення. Зміна чи скасування акта судової влади можливе лише за наявності певних умов, але в принципі кожне судове

рішення може бути переглянуте в касаційному порядку і стати об'єктом своєрідної ревізії судового акта. Зазначений вид судового провадження в цивільному процесі є особливим, так як переглянуті судові рішення в касаційному порядку на відміну від апеляційного провадження можуть бути тільки у випадку неправильного застосування норм матеріального права і порушення норм процесуального права, що і є відповідно до п. 2 ст. 324 ЦПК безпосередньо підставами касаційного оскарження судового акта.

До моменту створення згідно з Указом Президента України «Про Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ» від 12 серпня 2010 р. № 254к/96-ВР, окремої судової інституції — Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ і внесення відповідних змін до ЦПК, порядок касаційного оскарження і процедура перегляду судових рішень у цивільних справах була напрочуд неефективною, оскільки із-за переважаності Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України, що виконувала функцію касаційної інстанції, була неспроможна упродовж розумного строку переглянути величезну кількість цивільних справ, рішення за якими були предметом касаційного оскарження. У контексті вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — ЄКПЛ), зазначене було суттєвим порушенням прав людини і міжнародних зобов'язань України і стало однією з основних причин необхідності проведення судової реформи в Україні. Думається, що віднині завдяки створенню спеціалізованих судів, що будуть виконувати лише функцію касаційного провадження і не будуть переважані іншими повноваженнями, що здійснював Верховний Суд України, касаційне оскарження в дійсності стане додатковою гарантією захисту прав людини і сприятиме винесенню остаточного, справедливого і законного рішення суду в розумні строки, як того вимагають положення ЄКПЛ і норми ЦПК [1, 108].

Звертаючись до аспекту правової ефективності касаційного провадження, необхідно зазначити, що законне судові рішення, як акт судової влади, має бути стійким і може переглядатись лише в окремих передбачених процесуальним законодавством випадках, виключно з підстав об'єктивного, а не суб'єктивного характеру. Це означає, що жоден з учасників цивільного процесу та інших осіб, права та обов'язки яких встановлені судовим рішенням, не може вимагати перегляду судового рішення, що вступило в законну силу з метою проведення повторного слухання справи і отримання для себе більш бажаного результату. Хоча на практиці учасники цивільного процесу досить часто зловживають своїм правом на касаційне оскарження і зумисне не «бачать» суттєвих порушень норм матеріального і процесуального права ще на стадії розгляду справи, як в суді 1-ї інстанції, так і при апеляційному розгляді справи, або зумисне затягують судовий процес касаційним оскарженням з метою призупинення виконавчого провадження у справі або неможливості виконання судової постанови взагалі. Саме тому дуже важливо, щоб повноваження Вищого Спеціалізованого суду, передбачені в ст. 32 Закону та ст. 336 ЦПК, використовувалися виключно для виправлення суддівської помилки, що мала місце при поперед-

ньому судовому розгляді і вплинула на висновок при вирішенні судової справи по суті, а не для отримання нового, більш привабливого для себе рішення [1, 109]. Перегляд рішень суду в касаційному порядку не може використовуватися як прихована апеляція і сама можливість двох переглядів на один предмет спору не є підставою для повторного розгляду. Необхідно погодитись з точкою зору В. В. Комарова щодо того, що відхилення від зазначеного принципу можливе лише тоді, коли воно спричинено незалежними і непереборними обставинами [2, 597].

Право на касаційне провадження можна визначити як гарантовану державою можливість сторонам та іншим особам, які брали участь у справі, а також особам, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, звернутися до суду касаційної інстанції з метою перевірки законності рішень суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, рішення і ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду, що набрали законної сили, ухвал суду першої інстанції, після їх перегляду в апеляційному порядку і ухвали апеляційного суду, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі (ст. 324 ЦПК).

Підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до п. 1 розділу XII «Прикінцеві положення» Закону, значно скорочений термін строку касаційного оскарження, передбачений ст. 325 ЦПК, з двох місяців до двадцяти днів з дня набрання законної сили рішенням апеляційного суду. В разі пропущення строку на касаційне оскарження з причин, визнаних судом поважними, суддя касаційної інстанції за заявою особи, яка подала скаргу, може поновити цей строк. Касаційна скарга, подана після закінчення строку на касаційне оскарження, повертається особі, яка її подала, якщо вона не порушила питання про відновлення пропущеного строку, або в випадку коли в поновленні строку відмовлено.

Питання про поновлення строку на касаційне оскарження і про повернення касаційної скарги вирішується суддею-доповідачем, про що постановляється відповідна ухвала.

Право на касаційне оскарження реалізується шляхом подання до Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ касаційної скарги, що за формою і змістом має відповідати вимогам п. 1, 2. ст. 326 ЦПК. Відносно змісту касаційної скарги, то думається, що акцент касаційної скарги має базуватись на найвагоміших фактах порушення права, що документально зафіксовані, та аргументах, що зможуть призвести до скасування чи зміни рішення чи ухвали суду. В касаційній скарзі необхідно зазначати, які саме норми матеріального права застосовані чи які саме норми процесуального права порушені, в усякому випадку виявлені недоліки і порушення при прийнятті рішень чи ухвал суду першої інстанції, переглянуті в апеляційному порядку, мають узгоджуватись з підставами застосування судом касаційної інстанції своїх повноважень. До касаційної скарги додаються копії скарги та доданих до неї документів, у кількості осіб, які приймають участь у справі.

У випадку, якщо касаційна скарга підписується представником, до касаційної скарги додаються належним чином оформлена довіреність чи інший документ, що посвідчує повноваження представника.

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції, реєструється в день надходження і не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, який перевіряє її на відповідність вимогам законодавства і у випадку надходження касаційної скарги, оформленої з порушенням вимог законодавства, чи в разі несплати скаржником державного мита (або і) витрат на інформаційне обслуговування, залишає скаргу без руху і надає скаржнику строк для усунення виявлених недоліків, про що виноситься відповідна ухвала (ст. 327 ЦПК).

Необхідно звернути увагу на те, що, відповідно до п. 1 розділу XII «Прикінцевих положень» Закону, термін, на протязі якого суддя-доповідач вирішує питання про відкриття касаційного провадження, повернення касаційної скарги без розгляду чи відмови у відкритті касаційного провадження, скоротився до трьох днів. Саме на протязі зазначеного терміну суддя-доповідач виносить відповідну ухвалу, витребує справу з суду апеляційної інстанції, надсилає копію апеляційної скарги з усіма доданими документами особам, які приймають участь у справі, встановлює строк протягом якого учасники цивільного процесу можуть надати свої заперечення і в разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення суду.

Діючим законодавством встановлений вичерпний перелік підстав, при наявності яких суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження, а саме: 1) справа не підлягає касаційному розгляду в порядку касаційного провадження; 2) цивільна справа не переглядалась в апеляційному провадженні; 3) є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою сторони від скарги на це саме рішення чи ухвалу; 4) є ухвала про відхилення касаційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті провадження за скаргою тої самої особи на те саме рішення чи ухвалу; 5) касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності в їх перевірці (п. 3 ст. 328 ЦПК). Необхідно підкреслити, що перші чотири підстави відмови у відкритті касаційного провадження за поданою скаргою носять формальний характер і не залежать від розумової діяльності судді-доповідача, адже в основі відмови лежить або певний процесуальний документ (ухвала суду), або конкретна норма цивільно-процесуального законодавства, що визначає підсудність конкретної справи. Виходячи зі сказаного можна об'єднати названі підстави відмови у відкритті касаційного провадження єдиною назвою — підстави об'єктивного характеру, що не залежать від волі судді-доповідача. Що стосується п'ятої підстави відмови у відкритті касаційного провадження, то вона носить суб'єктивний характер, адже саме на суддю-доповідача покладений законом обов'язок визначити, наскільки обґрунтованою чи необґрунтованою є касаційна скарга. І в залежності від професійного рівня судді, ступеня його загальної та фахової підготовки, суддя-доповідач дійде висновку щодо обґрунтованості чи необґрунтованості касаційної скарги.

З метою реалізації права особи на касаційне оскарження і отримання дійсно законного, обґрунтованого, а значить справедливого судового рішення, законодавець передбачив, що в незалежності від ступеня обґрунтованості чи необґрунтованості касаційної скарги, рішення чи ухвала суду, що базується на неправильному (помилковому) застосуванні норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, є підставою для відкриття касаційного провадження.

Копія ухвали про повернення касаційної скарги чи відмови у відкритті касаційного провадження разом з доданими до скарги документами направляється особі, яка подала касаційну скаргу. Що стосується самої касаційної скарги, то вона залишається в архіві суду касаційної інстанції.

Хотілось би звернути увагу на аналізі такого самостійного процесуального права учасника цивільного процесу, як права приєднатись до касаційної скарги (ст. 329 ЦПК). Зазначене процесуальне право можна визначити як право особи у спеціальний передбачений законом процесуальний термін приєднатись до поданої і зареєстрованої в установленому законом порядку касаційної скарги іншим учасником цивільного процесу. Правом приєднатись до касаційної скарги наділяються особи, які брали участь у справі на стороні особи, яка подала касаційну скаргу. До касаційної скарги мають право приєднатись особи, які не приймали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки.

Відповідно до п. 2 ст. 329 ЦПК заява про приєднання до касаційної скарги подається протягом трьох днів з дня отримання копії касаційної скарги. Думається, що такий скорочений термін для приєднання до касаційної скарги може призвести до ускладнення реалізації цього процесуального права. Було б більш правильним і раціональним цей строк продовжити до строку, протягом якого сторонам надається право подати свої заперечення на касаційну скаргу, або визначити строком попереднього розгляду справи.

За подання заяви про приєднання до касаційної скарги судовий збір не сплачується, зазначене уявляється цілком логічним, так як судовий збір скаргник сплачує ще до відкриття касаційного провадження у справі.

Наступне, на чому хотілось би зупинитись в зазначеній статі, це питання змін, доповнень та відкликання касаційної справи. Відповідно до ст. 330 ЦПК, особа, яка подала касаційну скаргу, може протягом всього строку касаційного оскарження доповнити скаргу або змінити її в частині обґрунтування, оцінки доказів, підстав оскарження та вимог до суду. Зміни та доповнення до касаційної скарги можуть як суттєво змінити зміст касаційної скарги, так і лише уточнити окремі вимоги, обґрунтування та посилання на норми діючого законодавства. Окрім права на доповнення та зміни касаційної скарги, особа, яка подала касаційну скаргу, має право відкликати касаційну скаргу до моменту розгляду справи в касаційному суді. У випадку відкликання касаційної скарги, суддя-доповідач виносить ухвалу про повернення скарги. Відкликання скарги і її подальше повернення особі-скаржнику не позбавляє сторону повторно заявити касаційну скаргу в рамках існуючого строку на касаційне оскарження або в випадку його продовження.

Реалізація особою свого процесуального права на відкликання касаційної скарги може негативно вплинути на процесуальні права інших учасників процесу, які раніше приєдналися до заявленої касаційної скарги, адже в ЦПК немає норми, яка б регламентувала подальші дії суду щодо самостійного розгляду заяв інших учасників процесу, які приєдналися до касаційної скарги. Думається, що в даному випадку мова може йти про виділення самостійних вимог осіб, які приєдналися до касаційної скарги в окреме провадження, так як для позбавлення права на розгляд заяви про приєднання до касаційної скарги в порядку ст. 329 ЦПК має існувати конкретне положення закону.

Наступною самостійною стадією касаційного провадження є підготовка справи до касаційного розгляду, що здійснюється суддею-доповідачем у десятиденний строк з моменту отримання справи. Саме в зазначений строк суддя-доповідач готує доповідь, в якій викладає наявність чи відсутність обставин, необхідних для ухвалення відповідного рішення судом касаційної інстанції, з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі (ст. 331 ЦПК). Протягом наступних п'яти днів після складання доповіді судді-доповідача суд касаційної інстанції у складі колегії з трьох суддів здійснює попередній розгляд справи у нарадчій кімнаті без повідомлення сторін, які беруть участь у справі. Суд касаційної інстанції під час попереднього судового засідання вирішує питання про відхилення касаційної скарги і залишення рішення без змін, якщо відсутні підстави для скасування судового рішення; за наявності підстав скасовує судові рішення чи призначає справу до судового розгляду. Справа признається до судового розгляду в випадку, якщо хоча б один з суддів судової колегії дійшов такого висновку, про що виноситься відповідна ухвала, що підписується всім складом суду (ст. 332 ЦПК). Думається, що такий попередній розгляд касаційної скарги, що може реалізуватись в ухвалення судом касаційної інстанції конкретного судового рішення щодо задоволення чи незадоволення касаційної скарги, проведений без участі і повідомлення учасників цивільного процесу є суттєвим порушенням основних принципів цивільного судочинства — принципів гласності та публічності і негативно впливає на імідж суду касаційної інстанції і судової системи України в цілому, а тому потребує відповідних змін.

Питання розгляду касаційної скарги по суті, повноважень суду касаційної інстанції, межі розгляду справи судом касаційної інстанції та інше будуть розглянуті в наступній публікації.

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що проведення судової реформи в Україні, створення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ і внесення цілої низки змін до цивільно-процесуального законодавства в цілому позитивно вплинуло на реалізацію права громадян на судовий захист і винесення судом законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Література

1. Мінченко Р. М. Деякі питання касаційного провадження в цивільному судочинстві України // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. — О., 2010. — Вип. 56.
2. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юрид., 2008. — 928 с.

Анотація

Мінченко Р. М. Особливості відкриття касаційного провадження та підготовки справи до розгляду в касаційній інстанції. — Стаття.

У статті висвітлюються питання особливостей відкриття касаційного провадження та підготовки справи до розгляду в суді касаційної інстанції, здійснюється аналіз змін до діючого цивільно-процесуального законодавства, пов'язаних зі створенням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Ключові слова: касаційне провадження, відкриття провадження, рішення, ухвала, підготовка справи, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Аннотация

Минченко Р. Н. Особенности открытия кассационного производства и подготовки дела к рассмотрению в кассационной инстанции. — Статья.

В статье освещаются вопросы особенностей открытия кассационного производства и подготовки дела к рассмотрению в суде кассационной инстанции, осуществляется анализ изменений действующего гражданско-процессуального законодательства, связанных с созданием Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел.

Ключевые слова: кассационное производство, открытие производства, решение, определение, подготовка дела, Высший специализированный суд Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел.

Summary

Minchenko R. N. The Features of Opening of Cassation Proceedings and the Case Preparation Before the Consideration in Court of Cassation Instance. — Article.

In this article the questions associated with features of opening of cassation proceedings and preparation the case before consideration in court of cassation instance are taken up, the analysis of changes of the operating civil process legislation connected with creation of the Higher specialized court of Ukraine on consideration civil and criminal cases is carried out.

Keywords: cassation proceedings, opening of proceedings, decision, definition, preparing of the case, the Higher specialized court of Ukraine on consideration civil and criminal cases.